

Milan Uzelac

DISIDENTI U DOBA PLANETARNE DEMOKRATIJE¹

Među "novinama" kojima se odlikuje novi vek jedno od ključnih mesta zauzima ne samo industrija u tradicionalnom značenju te reči već *industrija svesti*; reč je programiranju svesti pojedinaca uz pomoć standardnih kolektivnih formi mišljenja a što za posledicu ima manipulisanje individuama pomoću ideja, misli ili svesnih navika koje više nisu uslovljene delovanjem čistih ekonomskih mehanizama kako je to bilo doskora.

U ranijim epohama egzistirala je malobrojna inteligencija, duhovna elita, i živeći u dokolici, posedovala monopol na duhovni rad, a uspevala da ostane relativno slobodna u odnosu na interese vladajućih slojeva; mada je bila povezana s različitim oblicima mecenatstva kao i raznim institucijama (pre svega, univerzitet), svoju slobodu ona je uspevala da očuva kroz razne esnafske forme udruživanja i insistiranje na tome da, premda je malobrojna grupa ljudi, postoji opšte mišljenje kako ima istorijsko pravo da izražava ono što se zbiva u društvu kao i da

¹ Reč na simpozijumu "Uloga intelektualca danas" održanom u organizaciji Društva književnika Vojvodine, aprila 2003. u Novom Sadu. Redakcija časopisa tekst nije prihvatila za objavljivanje, uz napomenu: *Milan Uzelac se šalio*.

društvenim činjenicama daje forme kulture. Vlasnici tog monopola na kulturu činili su inteligenciju.

Budući relativno slobodna od vladajućih slojeva, inteligencija je u prvo vreme mogla da istupa i sa pozicija svih društvenih slojeva, te se to vreme može odrediti kao doba prosvetiteljskog apsolutizma; stoga to beše vreme kad je inteligencija bila nosioc svesti čitavog društva. Sa gubitkom monopolskog položaja inteligencija gubi i dotadašnje veze s realnošću; duhovno proizvođenje postaje masovno, a inteligencija gubi pravo da misli za sve i više nije posednik celine znanja; ona se više ne nalazi u ulozi zaštitinika i prosvetitelja, posednika apsolutne istine i ideje humanističkog morala, niti je pozvana da utiče na formiranje javnog mnjenja.

Bez ranije moći i ugleda inteligencija se našla u jednom drugom svetu u jednoj drugoj realnosti koja, krajnje razdrobljena sve više dubi jaz između visoke, individualno-stvaralačke i masovne kulture, a najširi društveni slojevi se od kulture otuđuju tananim mehanizmima robnog fetišizma (koji zahvataju i samu inteligenciju); s razvojem sredstava masovne komunikacije i prodorom industrijskih i tehničkih metoda u umetničko proizvođenje (industrijska estetika, dizajn) umetnička dela gube raniju auru i raspada se ranija tesna zanatsko-individualna veza pojedinca kao duhovnog proizvođača s oruđima i sredstvima umnog rada.

Na mesto stare inteligencije dolazi jedan novi sloj ljudi koji odlikuje masovnost i standardizacija, konformizam i organizovano suprotstavljanje

mogućim društvenim promenama; s tzv. "demokratizacijom društva" dolazi do omasovljivanja novonastalog društvenog sloja koji sebe proglašava za inteligenciju i kao svoj glavni cilj on ističe one ideale koji odlikuju demokratsko-birokratski sistem koji ga je porodilo: konkurencija, sindikalna zaštita, nezaposlenost, disidentstvo (kao poseban oblik duhovne emigracije).

Tako se inteligencija danas našla u krajnje ambivalentnoj situaciji: s jedne strane, ona istupa kao kritičar društva (često inspirisana iracionalnim, apokaliptičnim pogledima na svet), a s druge strane, inteligencija, budući da je i tehnoštatska duhovna inženjerija, nastupa apologetski: teži integrisanju u vladajuće slojeve, i za sitan novac i nevelike privilegije zadovoljava se činovničkim mestima u institucijama vlasti, čime kompenzuje svoju jalovost na kreativnom planu.

To ima za posledicu da je današnja inteligencija unutar sebe podvojena: postoje paralelno "dve inteligencije": kritička i apologetska; smešane, one se uvek jasno ne diferenciraju, budući da je apologetskoj do tog najmanje stalo jer joj za svoje "opravdanje" dobro dolaze "imidž" i "sjaj", kritičke, u biti, gubitničke inteligencije. Tome, da sve bude još složenije, često doprinosi i "kritička inteligencija" kod koje nije uvek najjasnije da li je njen revolt izazvan društvenom nepravdom ili žalom za ranijim intelektualnim monopolom. Jedno je jasno: sa samom inteligencijom nije sve u najboljem redu; ona je i sama u velikim problemima od kojih je najveći ona sama.

Sačuvavši sve vreme svest o tome da je društvena manjina (ali i duhovna elita), budući da poseduje kritičku svest, današnja inteligencija kao osnovni problem u refleksiji sebe vidi količinu moći koja joj stoji na raspolaganju za suprotstavljanje sveništećem širenju apsolutne svetske vlasti pod maskom demokratije.

Reč *demokratija* postala je vodeći pojam vremena, znak prepoznavanja svih koji sebe smatraju odgovornim za funkcionisanje savremenih totalitarnih društava. Nesporno je da smo, nakon ranijeg života u diktatorskim sistemima, koji su se odlikovali prepoznatljivošću dozvoljenih koordinata kretanja, poslednjih godina zakoračili u nešto posve novo, premda dugo najavljivano: totalitarno globalno društvo koje se korišćenjem antičkih pojmova može opisati kao *apsolutna tiranija oligarhije*, ili, skraćeno, a umilno: "demokratija".

Ovo poslednje samo daje za pravo Martinu Hajdegeru da "pojmove moramo svakog dana iznova misliti"; nije to on slučajno izrekao u jednom seminaru o Heraklitu; već je Efežanin dobro pronikao u bit demokratske vladavine i nije čudo što je bio mračan. Upravo On prvi je dao odgovor na pitanje šta pojedinac može činiti kad se nađe u čeljustima "demokratije": povući se iz društva "demokrata" i zaštićen božanskim i svetim, u Artemidinom hramu igrati se s decom.

Šta je nama činiti? Postoji li prostor u koji se možemo povući kad sva su sveta mesta razorena ili pod kontrolom demokrata? Demokratija svuda

pobeđuje i svuda se zavodi (milom ili silom). Može li se o njoj još išta reći, a da kritiku sebe ona odmah ne preobrati u apologiju? Može li se biti disident u demokratiji, kao što se to moglo još uvek u upravo prošlom veku?

XX stoleće, kažu, beše vreme diktaturâ; ali sve je bilo istinski transparentno; vladala je vera u hegelovski *ratio* koji može prodreti do najdaljih mesta sveta; živeli smo, kao što neki političar reče, u "proklesoj avliji" i mnogi to nisu ni znali; tek je pojava demokratije sve ljude izvela na pravi put istine. Bilo je i onda onih koji su mislili drugačije no diktatorska vlast; nazivali su ih disidentima: Solženjicin ili Brodski, Kunce ili Birman. Svi su znali za njih, za to da su živeli u progonstvu ili izolaciji. Vlast je, istina, bila još uvek uviđavna i poštovala je ličnost svojih disidenata: dozvoljavala im je da u kratkom roku spakuju svoje lične stvari, da sa sobom ponesu knjige i jastuk; obezbeđivala im je putnu kartu u jednom smeru ili hranu u zatvoru, svesna da će uskoro doći vreme kad će na toj "proklesoj avliji" biti zazidana sva vrata i svi svi prozori.

A disidenti su ostajali u životu i bili disidenti. I dalje su mogli da se oslone na retke ali iskrene prijatelje; svi su znali za njih, čitali njihove, od vlasti, zabranjene knjige. Diktator nije imao potrebe da fizički likvidira neistomišljenike; oni nisu mogli da ugroze njegovu vlast koja od njih beše i daleko i visoko. Ništenje je svojstveno za period učvršćivanja vlasti i to je stoga vreme mučenika ili heroja, ali ne i disidenata.

Ključna reč našeg vremena, rekosmo, jeste *demokratija*; sa njenim širenjem disidenti su izgubili raniji značaj. Ne stoga što su stari disidenti postali "demokrate" i stubovi oficijelne vlasti, već stoga što ovi "demokratski sistemi" više ne stvaraju disidente; demokratiji oni nisu potrebni; ona se njima ne hrani dokazujući u sukobu s njima svoju ispravnost.

Istovremeno, danas i nema više velikih individua, knjige malo ko čita; sve veći krug ljudi zadovoljava se površnim informacijama što ih nalaze u dnevnim novinama ili internetu. Izgubile su se velike teme koje su davale plam ranijim intelektualnim sporovima; više se ne razgovora; ljudi sede za kompjuterima, ili izolovani u svojim malim svetovima. Možda su svi disidenti pa to i ne znaju; a ako su nešto svi, onda to više nije niko, posebno to nije nešto što bi u sebi nosilo opasnost i bilo ugrožavajuće.

To otvara novo pitanje: koga i gde prognati danas? Niko još uvek ne odlazi u progonstvo iz globalnog sela. Obližnje planete i dalje su nepripremljene za ljudski život a kosmički programi danas su u ozbiljnom zastoju. Ako su kriminalce i nepodobne osobe još samo pre nekoliko stoleća slali na zapad, iza kraja sveta, danas, kad je taj svet "iza kraja sveta" postao jedini svet, još uvek je preskupo da se za "društveni otpad" (kao ranije) priprema život "iza granica sveta" - ovog puta na drugim planetama; daleko je jevtinije razvijati industriju masovne smrti (genetski modifikovana hrana, mnoštvo ingredijenata i emulgatora, a u slučaju nužde, dobro mogu poslužiti

i visokosofisticirani lokalni ratovi ili programirane epidemije).

Aristotel je bio kritičan spram antičke demokratije i znao je jedno: u društvu kojim vlada čitav narod ne može biti filozofije jer ne postoji dijalog (budući da je već prvim dekretom uništena mogućnost da može postojati oponent) a "društvo mora počivati na istini a ne na rečima" (*Pol.*, 1280b). Kada ne postoji mogućnost drugačijeg mišljenja ne može se biti ni Drugi ni Drugačiji: Sokrat je to svojim primerom ne samo pokazao već i dokazao.

Život u izolaciji do krajnjih je granica usavršio nemogućnost komunikacije. Iako povlašćeni neprestano brbljaju isto, istinska rasprava je zabranjena. Strogo kontrolisani jednoglasni razgovori proglašavaju se za najviši izraz slobode i demokratije i u njima obezličeni građani pred malim ekranima (u očekivanju sve većih) moraju naći svoje jedino moguće mišljenje. Drugačiji stav je, po definiciji, nedemokratski, tj. nemoguć. Jedino je demokratija moguća; ko je neće, biće mu nametnuta.

Postoji samo jedan imperativ, imperativ nad svim imperativima: *borba za demokratiju*. Jer ceo svet je *demokratski*. Demokratska je i monarhija Engleska i monarhija Španija, i monarhija Belgija i monarhija Švedska. Sve zemlje Evrope (zapadne) su demokratske, demokratska je i Amerika u kojoj je od pet crnaca četiri bar jednom bilo u zatvoru, dok je od tih pet jedan uvek u zatvoru. Demokratske i su i sve stranke na planeti. Njihov atribut proizlazi iz apriorne odluke. Stanje stvari nebitno je kad se čitava

stvarnost može izsimulirati i svakog dana iznova oblikovati kako bi uvek bila nova, drugačija, svima nepoznata a istovremeno nekritikabilna.

Ko u demokratiji i o demokratiji misle drugačije - taj je neprijatelj: on je fašista, ili neprijatelj demokratije ili patriota. Etikete se preuzimaju iz ranijeg vremena ali obavezno s već precizno utvrđenim negativnim predznacima. Njihov odnos s realnošću je proizvoljan budući da realnost po potrebi može da se oblikuje i menja.

Nikad ostvarenu diktaturu proletarijata sada je ostvarila apsolutna dikatura demokratije. Demokratija je opšta, univerzalna i jedina istinski totalitarna. Brišući sve – sve pretvara u ništa. Novom i starom tipu vlasti ostalo je zajedničko samo jedno: *vlast*. To potvrđuje poznati stav da je vladavina kosmički fenomen, pa time i temeljni fenomen ljudskog opstanka. Sa "demokratizovanjem" sveta možda se i nije ništa bitno promenilo, ali se nešto ipak enormno usavršilo: sama tehnika vladanja.

Ne smatram ovo ni dobrim ni lošim. To je jednostavno činjenica; činjenica među drugim činjenicama i zato za samu stvar nije od nekog posebnog značaja.

Može li u takvoj situaciji neko da bude intelektualac? Ima li intelektualaca u svetu u kome svaki "demokrata" sebe proglašava "nevladinim čovekom" – intelektualcem pozvanim da sudi i o onom o čemu ništa ne zna? Kako se izboriti za časno mesto disidenta?

Onaj ko istinski danas misli, u paničnom je strahu da ne budu izjednačen s onima koji nam donose demokratiju; nalik je užasnutom, omaškom zaboravljenom pesniku iz Brehtove pesme *Spaljivanje knjiga*, a koja u celosti glasi:

Kad je režim naredio da se knjige sa štetnim gledištima
Javno spale, i kad su posvuda
Volovi gonjeni da kola s knjigama
Dovlače do lomača, jedan
Prognani pesnik, jedan od najboljih, pregledajući
Spisak spaljenih, užasnut otkri da su
Njegove knjige zaboravljene. Pohita pisaćem stolu
Nošen gnevom, i napisa pismo vlastodršcima.
Spalite me! Napisa perom koje je brzalo po papiru. – Spalite me!
Ne činite mi to! Ne izostavljajte me" Ta zar nisam
U svojim knjigama uvek pisao istinu? A sad
Postupate prema meni kao prema lažovu! Naređujem vam:
Spalite me!

(prevod: S. Glumac)